

Kjønnsperspektiv på yrkesetikken

Marit Halvorsen

8.1 Innledning

Formålet med denne artikkelen er å anlegge et kjønnsperspektiv på yrkesetikken. Etter Språkrådets definisjon innebærer kjønnsperspektivet en «kritisk analyse som avdekker korleis kjønn har ei konstituerande rolle på sentrale område i livet».¹ Når man skal underkaste yrkesetikken en slik analyse, må man altså først finne ut hva slags metoder som kan anvendes for å undersøke hvordan kjønn kan ha vesentlig betydning for dette livsområdet.

For det første kan man *analysere tekster*. Både tekster som uttrykker de yrkesetiske normene og tekster som er en del av fagområdet, kan avsløre bestemte holdninger til eller oppfatninger om kjønn, eller de kan springe ut av kjønnete erfaringer eller verdioppfatninger. Slike antagelser er i pakt med synet på tradisjonell moralfilosofi som et kjønned prosjekt, slik det er beskrevet av den feministiske filosofen Tove Pettersen. Med dette menes at moralfilosofiske tekster ble formulert av menn og derfor beskrev verden fra deres synsvinkel, og med deres mer eller mindre bevisste verdioppfatninger som målestokk. Kritikk av tradisjonell moralfilosofi

1 Språkrådet ved prosjektgruppe for fagtermer i kjønnsforskning (Språkrådets termwiki). «Kjønnsperspektiv» (28.10.2017). <http://www.termwiki.sprakradet.no/wiki/Kjønnsperspektiv> hentet 18.10.2020. Man kan føye til «eller om» mellom korleis og kjønn, skjønt det er en gangbar hypotese at kjønn har betydning i nær sagt alle sammenhenger.

fra feministisk hold skapte en feministisk etikk, jf. punkt 8.3 nedenfor, og viste den tradisjonelle moralfilosofiens kjønnsfordommer. Feministisk kritikk av de yrkesetiske normene kan avsløre samme slags fordommer. Dette fordrer en analyse av de aktuelle tekstene, se punkt 8.4 nedenfor.

For det annet kan man gjøre *relevante empiriske undersøkelser*. Mange forhold kan undersøkes. Har mannlige og kvinnelige jurister ulike preferanser med hensyn til valg og utøvelse av juristyrket? Skyldes det forskjellige etiske overveielser, eller skyldes det andre forhold? Har rettsanvenderens kjønn betydning for selve rettsanvendelsen eller rettsproduksjonen? Virker kjønnsstereotype oppfatninger inn i rettslivet i vid forstand? Her finnes noe empiri, som skal refereres i punkt 8.5, 8.6 og 8.7.

8.2 Om yrkesetiske normer for jurister

Det er formulert en rekke yrkesetiske normsett som forplikter jurister i varierende grad.

Først og fremst gjelder kandidatløftet, som er en del av studieordningen og hjemles i universitetsloven.² Kandidatløftet anses avgitt av alle som mottar vitnemål for bestått mastergrad i rettsvitenskap i Norge. Løftet stammer tilbake fra 1700-tallet, og foregriper derfor andre yrkesetiske retningslinjer med flere hundre år. Kandidatløftet blir behandlet grundigere nedenfor i punkt 8.5.

Videre finnes det særlige etiske regler og retningslinjer som er rettet mot utøvere av forskjellige juristprofesjoner. Vi kan nevne Regler for god advokatskikk (forskr. 1996-12-20-1161), etiske retningslinjer for forsvarere (først vedtatt i 1999), bistandsadvokater (2008) og advokater med styreverv (2004), vedtatt av advokatenes profesjons- og interesseorganisasjon, Norsk Advokatforening. Medarbeidere i påtalemyndigheten har sine egne etiske retningslinjer (2017). Det finnes også etiske prinsipper for dommeratferd (2010). Etiske retningslinjer for statstjenesten (2005 med revisjoner) gjelder for alle som er ansatt i staten, dermed også for statsansatte jurister, eventuelt sammen med de profesjonsspesifikke reglene.

2 Lov 1. april 2005 nr. 15 om universiteter og høyskoler. Hjemmelsspørsmålet er drøftet i dom fra Hålogaland lagmannsrett av 6. april 2001, LH-2010-182525.

KS har laget en samling med gode eksempler på etiske retningslinjer for kommunene. Jurister i universitets- og høyskolesektoren er bundet av eventuelle etiske normer som er antatt av deres arbeidsgiver, og hvis disse juristene forsker, gir forskningsetikkloven (lov nr. 23 2017) anvisning på hvilke forskningsetiske standarder de må rette seg etter. Da er det i første rekke de forskningsetiske retningslinjene fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsfag, humaniora, juss og teologi (NESH) som er relevante. Alle normsettene kan enkelt søkes opp på internett.

Disse – og andre – etiske normer skal altså regulere hvordan jurister arbeider. De gjelder forholdet til klienter og rådsøkende generelt, til kolleger, til over- og underordnede, til myndigheter og til publikum. De har betydning for hvordan arbeidsoppgavene forberedes, løses og kommuniseres. De kan være avgjørende for hvilke saker advokater påtar seg og hvilke forskningsspørsmål som stilles av rettsvitere.

Med unntak for eksamensløftet og reglene for god advokatskikk, er de yrkesetiske normene blitt til som følge av den etter hvert økende interesse for anvendt etikk, herunder profesjonsetikk, som bredte seg i mange land fra slutten av 1960-tallet. Årsaken til en fornyet interesse for anvendt etikk finnes i oppgjøret etter andre verdenskrig, og særlig i Nürnbergprinsippene artikkel VI b og c, som blant annet angår medisinske eksperimenter og annen inhuman behandling av mennesker i krig.³ Nürnbergprinsippene inspirerte Verdens legeforening til å formulere de første chartere om etikk og medisinsk forskning på mennesker. I 1975 anbefalte den samme foreningen at det skulle opprettes uavhengige forskningsetiske komiteer som skulle vurdere alle biomedisinske forskningsprosjekter.⁴ I Norge fikk vi et slikt komitésystem på plass i 1985, og i 1990 ble de nasjonale forskningsetiske komiteene opprettet. Den offentlige diskurs om profesjonsetikk for forskere har nok påvirket den profesjonsetiske debatt i det hele tatt. Det var ikke vanlig med særlig utviklede profesjonsetiske regler for forskjellige fag og bransjer før på 1990-tallet og senere. Et viktig

3 Folkerettskommisjonen (International Law Commission). *Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal*. (1950). https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf.

4 Se Hovedkomiteen for norsk forskning ved formann Knut Erik Tranøy, *Forskning og etisk ansvar. En rapport fra utvalget for «Forskning og etikk» nedsatt av Hovedkomiteen for norsk forskning*, Hovedkomiteen 1981.

unntak er reglene om god advokatskikk, som ble formulert i 1946 og senere revidert mange ganger før de ble allmenngjort gjennom inntagelsen i Advokatforskriften. Utover på 1990- og 2000-tallet fikk de fleste bransjer og yrkesgrupper nyskrevne profesjonsetiske regler. Staten, kommunene, de store industriselskapene og en rekke andre institusjoner vedtok også etiske prinsipper for virksomheten. Utdanningsinstitusjonene fikk yrkesetikk på pensum i alle fag. Interessen for anvendt etikk er ikke lenger forbeholdt noen få moralfilosofier.

Yrkesetiske prinsipper er kjønnsnøytrale, men den fornyede interesse for anvendt etikk faller i tid sammen med feministisk kritikk av tradisjonell moralfilosofi. Det er derfor en plausibel antagelse at det finnes sammenhenger mellom utvikling av den såkalte «omsorgsetikken» (jf. nedenfor) og de etter hvert mangfoldige yrkesetiske normsett.

8.3 Feministisk etikk og *A different voice*-filosofien

«Den nye kvinnebevegelsen» som oppstod på 1960-tallet, var et internasjonalt (vestlig) fenomen som etter hvert påvirket alle sider av samfunnet. Bevegelsen kom raskt til universitetene, og det ble organisert forskning og undervisning der kvinneperspektivet ble en fagfornyelse. Som jeg kommer tilbake til nedenfor i punkt 8.4, var Juridisk fakultet i Oslo tidlig ute med kvinneperspektiv på rettsvitenskapen.

Også filosofifaget ble berørt av de nye strømninger. Tove Pettersen spør i artikkelen «Feministisk etikk» om tradisjonell moralfilosofi er et kjønnnet prosjekt. Hvis handlemåter, tenkemåter, problemområder og verdier tradisjonelt assosiert med henholdsvis menn og kvinner i ulik grad er teoretisert og tillagt forskjellige verdier, er svaret kanskje ja. Den alminnelige presumsjonen er i så fall at det er kvinners verdier og gjøremål som er marginalisert i tradisjonell filosofi.⁵

Pettersen gir i samme artikkel en definisjon av feministisk etikk: Den «kan forstås som en type *tilnærming* fordi den utforsker hvordan en

5 Tove Pettersen, «Feministisk etikk», *Norsk filosofisk tidsskrift*, 2007, s. 242–255, på s. 242. DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2901-2007-04-02>.

tradisjonell undervurdering av kvinner og det som assosieres med det feminine kan være innreflektert i etikk og moralfilosofi» (s. 243). Dette minner om hvordan vi arbeidet for å etablere innholdet i kvinneveretsfaget da det var nytt. Det handler om å «røke ut» ståstedet til filosofiens (jussens, teologiens, sosiologiens, historiens, antropologiens ...) forfattere, særlig de etablerte og autoritative forfattere, og prøve deres tanker mot empirisk kunnskap om kvinner. Dette er en metode som kan brukes for enhver gruppe som ikke sammenfaller med forfattergruppen, for eksempel barn, fattige, kronisk syke, mennesker med annen etnisk eller kulturell bakgrunn og så videre. Poenget er å vise at filosofens (juristens, teologens ...) utsagn kan ha begrenset gyldighet selv om de er utformet som allmenne observasjoner eller sannheter. Dette er opplagt, ja, egentlig trivielt. Når det likevel var slik sprengkraft i feministisk etikk, i kvinneverett og i og enhver annen feministisk versjon av vitenskap, er det fordi vanens makt er kolossal.

Moralfilosofien er den gren av filosofifaget som umiddelbart er mest relevant for jurister. Det gjelder spesielt for den delen av moralfilosofien som omhandler beslutninger og veiing av forskjellige verdier. Ifølge Tove Pettersen vil deontologiske, utilitaristiske og liberale teorier gjerne fremstille moralske valg som noe som gjøres av én person alene, etter ensom refleksjon og avveining. Dette stemmer dårlig med en feministisk moralfilosofi, der oppmerksomheten er på dialog, prosess og mellommenneskelige relasjoner (s. 248).

Carol Gilligan skapte en flodbølge i denne diskursen da hun utgav sin innflytelsesrike studie *In a different Voice* i 1982.⁶ Gilligans bok ble til i opposisjon til gjengse utviklingspsykologiske teorier, som hun mente var lite relevante for jenters erfaringer og deres moralske utvikling. Hennes utgangspunkt er at gutter/menn og jenter/kvinner har forskjellige utviklingserfaringer som typisk førte til ulik verdensanskuelse. Derfor kan man finne klare kjønnsforskjeller i tilnærming til konfliktløsning og andre etiske dilemmaer. Hun beskriver hvordan individorienterte, regelstyrte moralresonnementer ble ansett som uttrykk for større kognitiv

6 Carol Gilligan, *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press 1982.

modenhet enn resonnementer som er mer orientert mot menneskelige fellesskap og omforente løsninger. Ikke uventet viste empirisk materiale at guttene dominerte i gruppen som la vekt på at individuelle rettigheter oppfylles og at lover og regler følges. Jentene derimot tenderte mot å trekke inn hensynet til sosiale fellesskap og til at disse skulle kunne bestå også etter løsning av en moralsk konflikt. Etter Gilligans mening var denne tilnærmingen ikke uttrykk for mindre kognitiv modenhet; det var bare en annen måte å nærme seg moralske konflikter – en annen stemme.

Carol Gilligan understreket at den andre stemmen hun beskriver, karakteriseres av tema, ikke av kjønn. Riktignok er den empirisk knyttet først og fremst til kvinner, men ikke utelukkende. Gilligan var mer opp-tatt av å beskrive to ulike tankemåter enn av å generalisere om kjønn.⁷ Hun brukte sine funn til å utvikle en ny etisk teori som hun kallede *ethics of care*, på norsk omsorgsetikk. Motsetningen til omsorgsetikken er *ethics of justice*, rettferdighetsetikk. I en oppsummering beskrev hun forholdet mellom disse posisjonene slik:⁸

Der rettferdighetsetikken tar utgangspunkt i et premiss om likhet – at alle skal behandles likt – hviler omsorgsetikken på et premiss om ikke-vold – at ingen skal bli såret. I fremstillingen av modenhet konvergerer disse to perspektivene i erkjennelsen av at ulikhet slår ut på begge parter i et forhold, og likeledes at vold er destruktivt for alle som er involvert. Denne dialogen mellom rettferdighet og omsorg gir ikke bare bedre forståelse av forholdene mellom kjønnene, den gir også støtet til en mer fullstendig skildring av voksnes arbeids- og familieforhold.

Da Carol Gilligan utgav boken, var hun som feministisk tenker på mange måter en del av en slags ny *stream*, som etter hvert er blitt *mainstream*. På 1970-tallet ble det utgitt feministisk teori på en rekke felt og i mange land. Når hennes bok slo så sterkt til i 1982, skyldes det nok at den satte ord på noe som mange hadde observert, men ikke hadde empirisk belegg for. Teorien om en annen stemme fikk stort nedslagsfelt. I vår sammenheng er det nok å minne om hva teorien har betydd for utvikling av kvinneverett,

⁷ Gilligan 1982, s. 2.

⁸ Carol Gilligan og Mona Vestli (oversetter), *Med en annen stemme. Psykologisk teori og kvinners utvikling*, Gyldendal Akademisk 2002, s. 202.

feministisk etikk og hele omsorgsetikk-feltet. Erfaringer uttrykt med den andre stemmen – erfaringer som bygget på vurderinger mer knyttet til sosiale fellesskap enn til individuelle rettigheter – ble legitime og viktige.

8.4 Kvinneperspektiv på retten

Å lære seg å se retten fra kvinneperspektiv åpner for å kunne undersøke og beskrive de mange kryssende interesser. På den måten kan man fremme en juridisk metode som er empirisk og realistisk,⁹ og som derfor også samsvarer med juristers viktigste yrkesetiske bud: å fremme rett og hindre urett.

Oppmerksomhet omkring kjønn som vesentlig faktor for utforming og praktisering av rett, rettsvitenskap og rettsanvendelse inntraff omtrent samtidig med begynnelsen av min studietid. Juridisk rådgivning for kvinner (den gang Fri retts hjelp for kvinner) og valgfaget kvinneverett kan dateres til hhv. 1974 og 1975; jeg kom til Juridisk fakultet i 1976. Fra høsten 1977 og resten av studietiden var jeg engasjert i JURK og kvinneverett. Kvinneperspektivet på rettsvitenskapen ble derfor en integrert del av min juridiske forståelse og kunnskapstilegnelse. Det var for meg en selvsagt ting at kjønnsnøytrale regler kunne få systematisk forskjellige utslag for kvinner og menn; like selvsagt som at loven er lik for alle, det vil si at både rike og fattige blir straffet for å sove under broene og stjele sitt daglige brød (fritt etter Anatole France). Kan man anlegge et klasseperspektiv på loven, kan man med like stor suksess anlegge et kvinneperspektiv.

Vi var tidlig ute i Norge, men faget var så absolutt en del av en internasjonal trend. Fagets målsetning var politisk og med klar empirisk forankring. Tove Stang Dahl formulerte det slik: «Kvinneverettens formål er å beskrive, forstå og forklare kvinners rettslige stilling med sikte på å bedre kvinners stilling i retten og i samfunnet».¹⁰ Faget ble gjennom denne definisjonen knyttet til 1970-talles feministiske bevegelse. Etter hvert ble

9 Når jeg benytter «realistisk» sammen med «juridisk metode» eller «rettsvitenskap», må det ikke forstås som «rettsrealisme». Denne rettsfilosofiske retningen var ikke alltid realistisk i betydningen «virkelighetsnær»; tvert om vil jeg si at de ivrigste rettsrealistene (Uppsalaskolen) nærmest drev med metafysikk.

10 Se Tove Stang Dahl, «Innledning til kvinneveretten», i Tove Stang Dahl (red.), *Kvinneverett I*, Universitetsforlaget 1985, s. 21.

faget avløst av likestilling- og diskrimineringsrett og studier i menneskerettigheter, særlig knyttet til FNs kvinnekonvensjon (CEDAW).

En av de viktigste oppgavene for oss som drev med kvinneverett, var å vise særlig to forhold: at de kjønnsnøytrale reglene kunne få ulike virkninger for kjønnene, og at de samme kjønnsnøytrale regler bygget på en bestemt oppfatning av virkeligheten – en oppfatning der menn og kvinner hadde forskjellige samfunnsroller, og der mannen i de fleste tilfelle var «normalen» og kvinnen «unntaket».¹¹ Undersøkelsene krevet inngående kjennskap til faktum, det vil si til den virkelighet reglene anvendes på eller i. Her støttet kvinneveretten seg på blant annet feministisk teori om «erfaringens politikk», det vil si å sammenstille og løfte mange ulike erfaringer fra det personlige til det politiske plan.¹² En slik empirisk anlagt rettsvitenskap er krevende.

Et virkelig hardtslående eksempel på hvordan lovens intensjon ble innhentet av virkeligheten, ble demonstrert av Tove Stang Dahl i en studie av forhøyet hjelpestønad til funksjonshemmede barn.¹³ Dette er et tidlig eksempel på at rettsregler ble underkastet et kjønnsperspektiv, og derfor skoledannende.

Daværende folketrygdlov § 8–2, første ledd bokstav b gav funksjonshemmede som på grunn av sin tilstand hadde ekstrapgifter, rett til hjelpestønad på 25 prosent av folketrygdens grunnbeløp (G). Funksjonshemmede under 18 år som fikk særskilt tilsyn og pleie, og derfor hadde utgifter som var «faktiske og nødvendige» og «vesentlig større», kunne «i særlige tilfelle» få forhøyet stønad. Det interessante poenget lå i Rikstrygdeverkets tolkning av «særlige tilfelle». Tove Stang Dahls undersøkelse viste at morens situasjon var avgjørende for om ytelsen ble tilstått eller ikke. På tiden for denne studien var det helt vanlig at kvinner var

11 På 1970- og 80-tallet var vi opptatt av forskjellen på biologisk kjønn og sosialt kjønn, men diskusjonen om transkjønn og andre kjønnskategorier var lite aktuell. Vi ønsket å utfordre forståelsen av kjønnsroller og så kvinnefrigjøringen også som en frigjøring fra de tradisjonelle kjønnsrollene, både for kvinner og menn.

12 Se mer om dette i www.kvinnehistorie.no ved Siri Nørve. «Nyfeminisme og flat organisering: Siri Nørve forteller» (2007). <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-3568> hentet 17.04.2021.

13 Tove Stang Dahl, «Fra husmorrettens spesielle del: Folketrygdens regel om forhøyet hjelpestønad til funksjonshemmede barn», *Kvinnevertslige studier nr. 6*, Universitetet i Oslo, *Inst. for offentlig rett*, 1978, revidert og trykket i *Årbog for kvinderet*, Juristforbundets forlag, København 1981. Også trykket i Tove Stang Dahl (red.), *Kvinnevertt II*, Universitetsforlaget 1985.

hjemmeværende husmødre, så vanlig at trygdeforvaltningen uten videre la til grunn at enhver kvinne som ikke var yrkesaktiv, heller ikke ville bli det eller ville ha vært det hvis hun ikke hadde særlige omsorgsoppgaver. Det var dette Tove Stang Dahl kalte for husmørpresumsjonen i norsk rett: Alle gifte kvinner er (hjemmeværende) husmødre til det motsatte bevises. Fordi det var så vanskelig for kvinner å overbevise Rikstrygdeverkets saksbehandlere om at de ville ha vært yrkesaktive hvis det ikke var for det hjelpetrengende barnet, ble barn med de samme behov i realiteten forskjellsbehandlet etter morens stilling. Trygdeforvaltningens avgjørelser speilte det som da var gjengs oppfatning i samfunnet: Hjemmeværende kvinner var husmødre, og kunne derfor ikke regnes som yrkesaktive i noen sammenheng. Vi må huske på at det til så sent som begynnelsen av 1970-tallet fantes vel 800 000 hjemmeværende gifte kvinner i Norge. De fleste av disse ville kalt seg husmødre, helt uavhengig av mulige ønsker og drømmer om å ha lønnet arbeid. Men mange, kanskje over halvparten, ville deltatt på arbeidsmarkedet hvis to hindre kunne ryddes vekk: manglende jobber og manglende barnepass.¹⁴ Man kan bare forestille seg hvilken tung bevisbyrde som hvilte på mødre til barn som søkte forhøyet hjelpestønad.

Senere kom flere studier som viste hvor sterkt husmørpresumsjonen stod, særlig i trygderetten. Andre tok fatt i sider av kvinners liv som omhandlet svangerskap og fødsel og spørsmål knyttet til arbeidslivet i vid forstand. Til sammen utgjorde denne rettsforskningen kjernen i faget kvinneverett. Kvinneperspektivet på retten viste seg å være et nyttig grep i rettsforskningen. Kvinneverettslige studier, sammen med andre faktorer, skapte grunnlag for at både jurister og andre kunne vurdere hvert enkelt tilfelle på en mer realistisk måte og dermed forhindre den institusjonalserte kvinnediskrimineringen.

Å anvende kvinnevertslig metode kan føre til at man stiller nye spørsmål, men det er ikke alltid man får noe klart svar. Anne Robberstad beskriver i sin doktoravhandling den stadig tilsidesettelse av straffeprosessens regler om fornærmedes rettigheter, altså bistandsadvokatorordningen. Hun spør om forklaringen er dels manglende regelkunnskap og dels motvilje

14 Se for disse tallene NOU 1978: 6 *Arbeid for kvinner*.

mot fornærmede i de straffesakene hun som advokat hadde mest erfaring med, nemlig voldtekt og seksuelle overgrep mot barn i og utenfor familien. Men ingen av forklaringene holder helt ut. Regelkunnskapen bedres ettersom bistandsadvokatordningen ble kjent, og det er mange dommere som er sympatisk innstilt til ofrene. Robberstad vil heller forklare den systematiske underprioritering av lovfestede fornærmederettigheter som et utslag av det hun kaller straffeprosessens arkaiske struktur. Den er en kamp, et spill, et drama mellom to stridende og konkurrerende parter – forsvarer og anklager.¹⁵ I denne strukturen er det å gi rettigheter til fornærmede omtrent som å innføre en tredje part i saken, og det «ødelegger» straffesakens karakter av duell. Underprioritering av fornærmederettigheter rammer først og fremst kvinner, fordi det særlig er kvinner som blir ofre for forbrytelser som gir rett til å få bistandsadvokat. Det er lett å få assosiasjoner til Gilligans utviklingspsykologi og være enig med Robberstad i at straffesaker er en tradisjonell mannlig arena. Med det menes ikke at kvinner ikke er aktører eller forsvarere – det er selve straffeprosessens vesen som er blitt til på menns premisser.

Lærdommen som kan trekkes av dette, er at kjønnsperspektiv på retten bidrar til en mer helhetlig og derfor bedre rettsvitenskap. Det samme kan sies om ethvert perspektiv som kan gjøre rettsvitenskapen mer realistisk. Det er nærliggende å si at rettsanvendere, de som skal tolke og anvende retten, også bør bestrebe seg på å inkludere flest mulig relevante perspektiver når de skal utøve sin virksomhet, for å kunne komme frem til det riktigste resultatet. Det kan ses som en yrkesetisk forpliktelse å forstå at rettsnormer kan bygge på bestemte, uuttalte forutsetninger, og at en tilsynelatende nøytral rettsanvendelse vil kunne ha forskjellig virkning alt etter rettssubjektens situasjon. Denne etiske forpliktelsen kan leses ut av den overordnede normen om å fremme rett og hindre urett, og da ikke som en oppfordring til å gå på tvers av loven hvis loven er urettferdig, men som en rettesnor for tilnærmingen til juristyrket og som et mål for virksomheten i det hele tatt.

15 Anne Robberstad, *Mellom tvekamp og inkvisisjon. Straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling*, Universitetsforlaget 1999, s. 26–37.

8.5 Kjønnsperspektiv på kandidatløftet

Den mest grunnleggende yrkesetiske regel for norske jurister er kandidatløftet, og jeg velger derfor å konsentrere fremstillingen om det. Kjønnsperspektivet kan kanskje ikke bidra med så mye, men nok til å gjøre øvelsen meningsfull.

Eksamensløftet er direkte videreført fra *Forordning om juridisk Embedsexamen ved Københavns Universitet* av 10. februar 1736, pkt 8. Alle som uteksamineres som jurister i Norge, må avlegge eller godta dette løftet for å få sitt vitnemål, og det skal etterleves i all deres juridiske virksomhet.¹⁶

Kandidatene lover

Aldrig vidende at vilde vige fra Ret og Retfærdighed, mindre raade nogen til ufor nødne Processer eller i andre Maader med Raad eller Daad befordre nogen uretvis Sag eller Idræt.» I moderne språkdrakt: å aldri bevisst ville vike fra rett og rettfærdighet, ikke råde noen til unødvendige tvister, eller på annen måte gjennom sine råd eller i sin handling fremme noen urettmessig sak eller hensikt/handling.

Påbudene om ikke bevisst å ville vike fra rett og rettfærdighet, ikke råde noen til unødvendige rettssaker, og ikke gi råd som fremmer noen urettmessig sak eller hensikt gjelder som sagt for jurister i all deres yrkesmessige adferd. De gir rom for refleksjoner, diskusjoner og uenighet: Hva er rett? Hva er rettfærdig? Hva om noe er rett, men ikke rettfærdig – eller omvendt? Hva menes med å «ikke vike»? Når er en rettssak unødvendig, og hvem bestemmer det? Hva er en urettmessig sak, hensikt, handling eller virksomhet? Skal man ta kandidatløftet på alvor, må man føre mange og vanskelige etiske diskusjoner.

En forsøksvis tolkning av kandidatløftets første påbud, «aldri vidende at ville vige for Ret og Retfærdighed», er at det stiller krav til juristenes

16 Ordlyden, men ikke meningsinnholdet, varierer ved de tre juridiske fakultetene. Se UiB: Universitetet i Bergen. «Studieplan for MAJUR Rettsvitenskap (jus), master, 5 år.» (u.å.) <https://www.uib.no/studier/MAJUR/plan> hentet 17.04.2021; UiT: Universitetet i Tromsø. «Studieplan for graden master i rettsvitenskap.» <https://www.uit.no/Content/553157/cache=20180801125216/Studieplan%20for%20graden%20master%20i%20rettsvitenskap%202018-2019.pdf> hentet 17.04.2021; UiO: Universitetet i Oslo. «Hva lærer du?» (2012) <http://www.uio.no/studier/program/jus/hva-lerer-du/> hentet 17.04.2021.

sinnelag gjennom uttrykket «vidende». «Vidende» er presens partisipp av å vite, altså skal man ikke vike for rett og rettferdighet mens man vet at man gjør det. I dag vil man ikke bruke partisippformen av verbet, men heller ty til andre uttrykk, «med vilje», ev. «med forsett» eller «med overlegg», som er gjengse juridiske formuleringer. «At ville vige fra» betyr å bøye av fra, forlate, oppgi. «Ret og Retfærdighet» må sikte til retten slik den er vedtatt, slik den kan finnes og slik den kan tolkes. Jurister skal altså ikke med vilje gjøre noe som går mot retten i vid forstand. Resten av kandidatløftet retter seg mot det å gi dårlige (uetiske) råd til klientene og føre unødvendige rettssaker.

Et mulig spørsmål som kan stilles i en analyse av kandidatløftet i dag, er om menn og kvinner¹⁷ har forskjellig oppfatning av hva som er rett og rettferdighet, eller om man kan tale om en «kvinnelig» og en «mannlig» tilnæringsmåte. Holder man seg til Gilligans undersøkelser, er svaret et betinget ja. Hun identifiserer den omsorgsetiske tilnærming som typisk kvinnelig, og den regelstyrte etikken som typisk mannlig, og underbygget dette både teoretisk og empirisk. Hennes observasjoner av gutter og jenter i USA for 40 år siden kan ikke uten videre overføres til norske forhold i dag. Jeg har også en fornemmelse av at det ikke er så skarpe skiller mellom «mannlig» og «kvinnelig» tilnærming til etiske konflikter lenger, selv om jeg ikke kjenner til empirisk belegg for min fornemmelse. Men er den riktig, må dette skiftet tilskrives holdningsendringer båret frem av den nye etikken.

Normsettene for forskjellige juridiske yrkesgrupper – advokater, påtalemakten, dommer, forskere og ansatte i statstjenesten – omtaler i litt varierende ordelag plikten til å holde seg til rett og rettferdighet. I tillegg skal jurister som ikke er partsrepresentanter, opptre upartisk og nøytralt. Videre omtales plikten til å ikke la seg bestikke, til å gi media saklig og riktig informasjon, til å utøve ytringsfrihet, men lojalt mot arbeidsgiver, til å fremme tillit til institusjonene. Dette er alt sammen ganske selvsagte og fornuftige retningslinjer for den jurist som ønsker å utøve sitt yrke på en ordentlig og etisk forsvarlig måte.

17 Jeg bruker «menn» og «kvinner» i dagligtalens betydning som hensiktsmessige kategorier, uten å ta stilling til den pågående debatt om kjønn.

Plikten til å opptre upartisk og nøytralt kan behøve en nærmere omtale. Er det mulig for en jurist som identifiserer seg for eksempel som feminist (kommunist, anti-imperialist, pasifist, liberalist ...), å være upartisk og nøytral? Det er viktig å understreke at de yrkesetiske normene ikke krever at man skal *være* upartisk og nøytral, men at man skal *opptre* slik. Her er en nær sammenheng med prosesslovgivningens habilitetsregler. Det er av stor betydning for tilliten til rettsvesenet at dets representanter ikke misbruker retten til å favorisere en part eller til å fremme sine private meninger. At ens politiske (i vid forstand) oppfatning spiller med i den totale rettsanvendelsen, er uunngåelig, og egentlig trivielt. Men den yrkesetiske fordring er at man må sette strenge krav til saklighet i argumentasjonen, spesielt når sakens faktum berører et tema man har sterke oppfatninger om; det nytter ikke å anvende sine personlige sympatier og antipatier som reelle hensyn i den enkelte sak. Personlige oppfatninger er bare saklige hvis de nettopp ikke er private, det vil si bare dine, men kan begrunnes objektivt i andre hensyn enn egne følelser. Man kan altså godt være aktiv feminist og dommer eller påtalejurist, men feminismen er intet argument for å gjøre metodiske feil i behandling av rettskildene. Enhver dom skal kunne begrunnes innenfor de rammene som gjelder for forsvarlig rettsanvendelse, og enhver tiltale skal hvile på holdbar bevisbedømmelse.

Kandidatløftet inneholder også en advarsel mot å tenke i stereotypier, hva enten gjelder kjønn, sosial klasse, etnisk bakgrunn, politisk tilknytning eller annet. Kjønnstereotypiske oppfatninger (kvinner jobber deltid fordi de vil ha tid til familien; menn er mer opptatt av karriere enn av familie) kan gi kjønnsdiskriminerende resultater, akkurat som stereotypiske oppfatninger av andre forhold (mennesker med en bestemt hudfarge eller religion er slik og sånn; alle høyrefolk er egoister, alle sosialister er naive) bærer galt av sted. Hvis vi som jurister skal holde det yrkesetiske påbudet om å fremme rett og hindre urett, må stereotypiske oppfatninger identifiseres og lukes ut. Problemet med stereotypier er at de undertiden kan stemme med en empirisk virkelighet: Det er riktig at det overveiende antall deltidsansatte er kvinner. Men denne i og for seg korrekte stereotypien sier ikke noe om individene. Skal man som jurist opptre i samsvar med kandidatløftet, kan man nettopp ikke støtte seg

på stereotypiske oppfatninger; man må undersøke faktum i hvert enkelt tilfelle.

Rettsapparatets behandling av voldtekt har vært og er nok fortsatt preget av kjønnsstereotyper. Tove Stang Dahl viste allerede i 1990 hvordan aktører på alle nivå i rettsvesenet i straffesaker om voldtekt i bil i flere tilfelle la for dagen en sterkt kjønnsstereotypisk oppfatning: Er en kvinne så uforsiktig at hun haiker med en ukjent mann, må hun regne med at han ønsker noe mer av henne enn bare selskap under kjøringen.¹⁸ Siden har mange forsket på forskjellige aspekter av voldtekt og fordommer, og det ser ut til at stereotypiske oppfatninger om kvinner stadig er virksomme.¹⁹ Dette står i skarp strid med kravet til å fremme rett og hindre urett.

8.6 Forskning om jurister og betydning av kjønn

Som nevnt innledningsvis, vil et kjønnsperspektiv på yrkesetikken også kreve empiriske svar, og spørsmålet om menn og kvinner anvender rettskildene ulikt er sentralt. Jeg er redd det ikke er mange klare svar å finne, selv om spørsmålet har generert en god del undersøkelser, særlig av dommeradferd.

Forskningen hviler gjerne på ett eller flere av fire utgangspunkter: *the different voice approach*, *the representational approach*, *the informational approach* og *the organizational approach*. Typologien presenteres av Christina L. Boyd, Lee Epstein og Andrew D. Martin i artikkelen «Untangling the Causal Effects on Sex and Judging».²⁰ De stiller opp hvilke premisser som gjelder for hvert utgangspunkt, og foreslår de

18 Tove Stang Dahl, «Pene piker haiker ikke. Om bil som tvang til voldtekt», i Nils Christie (red.), ... *den urett som ikke rammer deg selv. Festskrift til Anders Bratholm 70 år*, Universitetsforlaget 1990, s. 327–337.

19 Se f.eks. Anne Jorunn Boken Ballangrud, «Stereotype oppfatninger om voldtekt og voldtektsofre – en fare for kvinners rettsvern?», *Kritisk Juss*, vol. 37, nr. 3, 2011, s. 199–210. DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN2387-4546-2011-03-04>; Anne Bitsch, *Voldtektens geografi. En studie av den rettslige forvaltningen av seksuelt medborgerskap*, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo 2019 og Anne Bitsch, «The Geography of Rape: Shaming Narratives in Norwegian Rape Cases», *Journal of Women in Culture and Society*, vol. 54, nr. 2, 2019, s. 931–953. DOI: <https://doi.org/10.1086/702032>.

20 Christina L. Boyd mfl., «Untangling the Causal Effects on Sex and Judging», *American Journal of Political Science*, 2010, s. 389–411. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2010.00437.x>.

empiriske implikasjoner for henholdsvis enkeltdommere og dommere i panel (dvs. Høyesterett i avdeling, lagmannsretten med fagdommere og lekdommere og andre utgaver av flerdommer-domstoler). Typologien kan anvendes på en hvilken som helst yrkesgruppe eller befolkningsgruppe der man ønsker å analysere motivasjon – bevisst eller ubevisst – for bestemte handlinger. Den er relevant for norsk forskning fordi den gir et teoretisk rammeverk for empirisk tilnærming og sorterer argumenter på en brukbar måte, og fordi den anvendes av norske forskere (jf. nedenfor).

Den første referer til Carol Gilligans premisse om at kvinner representerer en «annen stemme» (jf. ovenfor under punkt 8.3). Den empiriske implikasjonen er at denne andre stemme vil ha stor innflytelse på dommerens adferd, og på alle mulige områder, men vil virke individuelt, altså i hver enkelt dommers gjerning, og at man ikke kan forvente noen virkning på et dommerpanel.²¹

The representational approach lener seg på Hanna Fenichel Pitkins analyse av det politiske representasjons-begrepet.²² Representasjon er *re-presentasjon*, det vil si å på en eller annen måte tilveiebringe noe som ikke egentlig er til stede («the making present *in some sense* of something that is nevertheless *not* present literally or in fact», Pitkin s. 8–9). Noe(n) kan ved representasjon være til stede selv om de(t) ikke er det «i virkeligheten». Med hensyn til spørsmålet her, om kjønn har betydning for rettsanvendelsen, kan premisset uttrykkes som at kvinnelige dommere tjener som representanter for sin klasse (dvs. for kvinner), og at de derfor støtter kvinners interesse i saker som har direkte betydning for nettopp kvinner. Effekten vil for individuelle dommere komme til syne i saker som særlig angår kvinner, og det kan ikke forventes at representasjonstilnærmingen vil få virkning i panel.²³

The informational approach bygger på at kvinner er i besittelse av en særlig og viktig kunnskap, nemlig felles erfaringer qua kvinne. Ved siden av å påvirke kvinnelige dommere i saker om for eksempel kjønnsdiskriminering, vil dette utgangspunktet også gi argumenter for at mannlige dommere kan forandre mening hvis de anerkjenner at kvinners

21 Boyd mfl. 2010, s. 390.

22 Hanna Fenichel Pitkin, *The Concept of Representation*, University of California Press 1967.

23 Boyd mfl. 2010, s. 391.

erfaringer med slik diskriminering er mer troverdige og overbevisende enn deres egen. Virkningene kan finnes både individuelt og i panel, men bare på rettsområder der de kvinnelige dommeres erfaring og kunnskap er spesielt verdifull.²⁴

Det siste utgangspunktet, *the organizational approach*, har som premiss at fellestrekkene som finnes mellom mannlige og kvinnelige dommere – de har samme utdanning, utøver sin profesjon innenfor de samme kulturelle og faktiske rammer og så videre – er mer betydningsfulle enn forskjellene. Disse likhetene utvisker biologiske, psykologiske og erfaringsbaserte kjønnsforskjeller. Det betyr at det ikke kan forventes at kjønn har innvirkning på dommeres atferd, hverken individuelt eller i panel.²⁵

Boyd, Epstein og Martins artikkel henviser til ca. 30 undersøkelser av dommeratferd og kjønn, og viser således forskningsstatus på området i 2010. Den var uklar; resultater av undersøkelsene fordelte seg med en tredjedel som fant forskjeller mellom mannlige og kvinnelige dommeres atferd enten individuelt eller i panel; en tredjedel med usikre svar og en tredjedel som ikke fant noen forskjeller. Forfatterne fant selv, etter studium av 13 rettsområder, at kvinnelige dommere sjelden utgjør noen forskjell for domsresultatet. Unntaket er i saker om kjønnsdiskriminering, der forfatterne mener å finne statistisk signifikans i tråd med *the informational approach*, jf. ovenfor.²⁶

Boyd og medarbeidere synes å ha hatt stor betydning for senere forskning, se blant annet de norske bidragene referert nedenfor.

Prosjektet *Feminist Judging* har som mål å vise at en feministisk tilnærming til domsskriving kan gi både andre begrunnelser og andre resultater enn tradisjonell juridisk metode. En viktig del av prosjektet er å reformulere dommer og på den måten teste om en feministisk tilnærming kan gi andre begrunnelser eller et annet resultat. Det er i og for seg uten betydning om dommeren er mann eller kvinne; poenget er den bevisste metodiske tilnærming. Det ideologiske grunnlaget for prosjektet kan knyttes til *A different voice*-tradisjonen. *Feminist Judging*-prosjektet

24 Boyd mfl. 2010, s. 391–392.

25 Boyd mfl. 2010, s. 391–392.

26 Boyd mfl. 2010, s. 406.

begynte i Canada, men foregår nå i mange land (hovedsakelig engelskspråklige land; USA, Storbritannia, Australia, New Zealand. Prosjektet har også deltagere i India og i afrikanske land).²⁷ Det er utgitt en rekke artikler og bøker knyttet til prosjektet, og det gis eksempler på både nye begrunnelser og andre resultater enn i de opprinnelige dommene.

Det er også gjort empiriske studier av kvinnelige dommers faktiske dømming. En forfatter antyder at det lar seg gjøre å identifisere forskjeller mellom mannlige og kvinnelige dommers adferd – både i deres håndtering av rettssaken i vid forstand og i avgjørelsene.²⁸

I regi av PluriCourts, Senter for forskning om internasjonale domstolers legitimitet ved Juridisk fakultet i Oslo, er det publisert en omfattende essay-samling som undersøker implikasjoner av internasjonale dommers identitet (i vid forstand), og betydningen av en representativ (igjen i vid forstand) sammensetning av domstolen.²⁹ I en artikkel hevdes det at selv om kvinnelige dommere i Den europeiske menneskerettsdomstol kan ha en annen innfallsvinkel i noen sakstyper enn de mannlige dommere har, er det ikke mulig å svare på om de også dømmer forskjellig.³⁰ På den annen side hevdes det at kvinnelige dommere i Den internasjonale straffdomstolen har hatt stor betydning for rettsutvikling med hensyn til ofrenes stilling.³¹

I Norge har vi lite empirisk kunnskap om kjønnsforskjeller i utøvelse av juristyrker generelt. Meg bekjent er det bare dommers adferd som har vært gjenstand for systematiske undersøkelser.

27 Se Bridget J. Crawford mfl., «Feminist Judging Matters: How Feminist Theory and Methods Affect The Process of Judgement», *University of Baltimore Law Review*, vol. 47, 2018 s. 157–196 (se www.scholars.law.unlv.edu/facpub/1100 for en oppsummering av prosjektet). Artikkelen beskriver i hovedsak erfaringer fra USA. Se også Hunter Rosemary, «Feminist Judging in the 'Real World'», *Onati Socio-Legal Series*, vol. 8, nr. 9, 2018, s. 1275–1306. DOI: <https://doi.org/10.35295/ols.iisl/0000-0000-0000-0995>.

28 Se Hunter 2018, s. 1301.

29 Freya Baetens (red.), *Identity and Diversity on the International Bench. Who is the judge?*, Oxford University Press 2020.

30 Corina Heri mfl., «Fifty Years of Women at the European Court of Human Rights», i Freya Baetens (red.), *Identity and Diversity on the International Bench. Who is the Judge?*, Oxford University Press 2020, kap. 10.

31 Juan-Pablo Pérez-Léon-Acevedo, «The Contribution of Female Judges to the Victim Jurisprudence of the International Criminal Court», i Freya Baetens (red.), *Identity and Diversity on the International Bench. Who is the Judge?*, Oxford University Press 2020, kap. 18.

Henry Østlid undersøkte dommeratferd i dissenssaker i Høyesterett fra 1930 til 1979.³² Høyesterett fikk sin første kvinnelige dommer i 1968, og så to i hhv. 1970 og 1976. Tross det spinkle tallmaterialet har Østlid et kapittel kalt «Streiftanker om forskjellen mellom mannlige og kvinnelige dommeres atferd i dissenssaker» (s. 121 ff.). Østlid mener at de kvinnelige dommerne var gjennomgående mildere enn de mannlige når det gjaldt straffeutmåling og andre straffereaksjoner (s. 128). Hans begrunnelsen for denne mykhet, ved siden av et lite antall saker, er Straffelovkommisjonens Delutredning I, som uttaler «at kvinner skiller seg ut på en meget fordelaktig måte når det gjelder forholdet mellom kriminalitet og kjønn».³³

Forskjellen som Østlid henviser til sin kapittelverskrift, fremgår av statistikker over domfellelser fra 1905–1981. Kvinner utgjør noen få prosent av de domfelte. Jeg vet ikke om jeg er enig i at det kan sluttes fra at få kvinner dømmes for straffbare forhold til at det er å forvente at kvinnelige dommere reagerer mildere enn mannlige dommere. På den annen side kan man jo oppfatte Straffelovkommisjonens og Østlids funn som en viss støtte til teorien om sammenhengen mellom kjønn og omsorgsetisk tilnærming.

Gunnar Grendstad, Eric N. Waltenburg og William R. Schaffer har gjort flere undersøkelser av norske høyesterettsdommeres voteringspraksis og særlig interessert seg for dissenser, fordi det da er mulig å sammenligne de forskjellige dommeres vota.³⁴ De har laget en stor database, Doranho, over dommeres vota, og kodet for mange variabler, slik at man kan teste ut hypoteser om dommeratferd i forskjellige sammenhenger.

Grendstad og medarbeiderne har latt seg inspirere av amerikansk forskning om dommeratferd, og har lagt en del av de samme forutsetninger til grunn for sine arbeider om norske dommere. Norske og amerikanske dommere utdannes, blir utnevnt og arbeider under vidt forskjellige forhold. Dette må man ta høyde for når man vurderer deres bidrag.

32 Henry Østlid, *Dommeratferd i dissenssaker*, Universitetsforlaget 1988.

33 Se NOU 1983: 57 *Straffelovgivningen under omforming. Straffelovkommisjonens delutredning I*, s. 38, jf. s. 33.

34 Prof. Grendstad, Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen samarbeider med bl.a. Eric N. Waltenburg og William R. Schaffer fra Purdue University, Indiana på prosjektet «Judicial Behaviour», som har produsert omtrent et dusin publikasjoner, inkludert flere masteravhandlinger.

I artikkelen «Høyesterett som grunnlovens voktere» fra 2013 tar forfatterne utgangspunkt i det de kaller «en robust teori om dommeratferd» som kort sagt går ut på at folks bakgrunn, sosialisering, utdanning og yrkespraksis er bestemmende for utvikling av verdier og politiske preferanser, og at de samme verdier og preferanser igjen påvirker deres valg og beslutninger. Dette er et ukontroversielt standpunkt som er hevdet av mange.³⁵ For dommeres vedkommende betyr da det at man kan gjenfinne disse, spesielt i saker som er politisk komplekse eller der rettskildene åpner for flere løsninger. Kjønn er en bakgrunnsvariabel som kan ha betydning for atferd.³⁶ Grendstad mfl. har imidlertid ikke kunnet påvise at kjønn har gjort noe statistisk signifikant utslag i de dommene de har undersøkt.³⁷ De etterlater en liten åpning for at kvinnelige dommere kanskje er noe mildere når det gjelder straffutmåling, men kan ikke gi noen bombastisk konklusjon på dette punkt.³⁸

Grendstads, Waltenburgs og Schaffers forskning har inspirert en rekke unge forskere fra både samfunnsvitenskap og juss til å benytte Doranho-basen og fortsette forskningen på Høyesteretts virksomhet. Noen av disse har relevans for spørsmålet om betydningen av kjønn, men ingen har gjort særlig robuste funn som knytter dommerens kjønn til bestemte avgjørelsesmønstre. Den viktigste forklaring på utfall av en rettsak ser stadig ut til å være sakens faktum og det konkrete skjønnet som utøves i hver enkelt sak.³⁹

35 Se f.eks. Asbjørn Kjønstad, «Trygderettigheter, Grunnloven og Høyesterett», *Lov og Rett*, nr. 3, 1997 s. 243–292. DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-1997-05-02>; Johs Andenæs, «Jus og politikk», *Lov og Rett*, 1965 s. 456–464. DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-1965-05-06>.

36 Gunnar Grendstad mfl., «Høyesterettsdommerne som grunnlovens voktere. Prøvingsretten i 26 plenumsdommer med dissens 1925–2010», i Eirik Holmøyvik (red.), *Nye perspektiver på Grunnloven 1814–2014: Bind 3: Tolkninger av grunnlova. Om forfatningutviklinga 1814–2014*, Pax forlag 2013, s. 404–423.

37 Grendstad mfl., «Høyesterettsdommerne som grunnlovens voktere. Prøvingsretten i 26 plenumsdommer med dissens 1925–2010», kap. 6 s. 133 og kap. 9 «Conclusions» s. 195.

38 Ibid.

39 Kurt-Rune Bergset, *Gender in the Supreme Court of Norway. Judicial behaviour in child custody cases 1968–2011*, Masteravhandling, Institutt for sammenlignende politikk, Universitetet i Bergen 2013; Jon Kåre Skiple, «Høyesterett er først og fremst en kollegial domstol». *Fleirnivåanalyse av effekten av ideologi på individ- og saksnivå på dommarar sine vota i økonomiske saker i Norge sin Høgsterett i tidsperioden 1991–2011*. Masteroppgave, Institutt for samanliknande politikk, Universitetet i Bergen 2012; Terje Kolbu Jacobsen, *A State Friendly Court. An Analysis of Norwegian Supreme Court Decisions*. Masteroppgave, Institutt for sammenlignende politikk, Universitetet i Bergen, 2012.

Etter dette må vi kunne konkludere med at det som finnes av forskning, ikke tyder på at mannlige og kvinnelige dommere anvender rettskildene ulikt fordi de har forskjellig oppfatning av rett og rettferdighet. Manglende målbare forskjeller kan forklares på flere måter; det kan være at empirien ikke er god nok, man kan mene at kvinnelige dommere fullstendig har internalisert jussens (mannlige) verdssystem, at dette verdssystem har endret seg eller man kan si at det er andre variabler enn kjønn som er bestemmende for dommeres rettsanvendelse. Den rettspolitiske implikasjonen av det siste er at de beste domstoler vil være de som er mest variert sammensatt når det gjelder dommernes bakgrunn. Dette samsvarer med annen forskning på domstolars virksomhet.

8.7 Kvinnelige juristers yrkesvalg – et eksempel på feministisk etikk i praksis? Eller?

Det gjenstår å undersøke om kvinnelige jurister samles i bestemte juristyrker, og om det kan forklares med etiske valg eller på andre måter. Med utgangspunkt i *A different voice*-teorien, og for så vidt med støtte i feministisk moralfilosofi, kan man formulere hypoteser om kvinnelige juristers yrkesvalg. Velger kvinner heller å arbeide i team enn alene? Velger de å arbeide på områder der det er om å gjøre å bekjempe motstanden, «vinne» og ta risikoer, eller velger de arenaer der man primært skal samarbeide, finne løsninger og holde seg til spillereglene? Og er det slik at kvinnelige jurister oftest ønsker å arbeide innenfor saksfelt som anses typisk «myke» – som familie- sosial- og barnerett? Legger kvinner særlig vekt på at yrkeslivet skal kunne forenes med familieliv? Og hvis nå hypotesen besvares med ja – hva er årsaken til disse valgene? Ligger det bevisste etiske valg bak, eller er det andre faktorer – gammel vane, praktiske hensyn, mer eller mindre aktiv diskriminering – som kan forklare eventuelle kjønnsdelte mønstre?

Det mest iøynefallende når det gjelder juristyrker og kjønn, er den totale forandring i kjønnsfordeling som er skjedd de siste 40 år. Da jeg og mine medstudenter kom til Juridisk fakultet midt på 1970-tallet, var det juridiske *establishment* en ekte mannsbastion. I 1972 utgjorde kvinnene

mindre enn 10 prosent av uteksaminerte kandidater mot hele 65 prosent i 2014.⁴⁰ Den sterkt økende kvinneandelen viser seg etter hvert også i yrkesstatistikkene. Den første kvinnelige jusprofessor, Lucy Smith, ble utnevnt i 1987. I dag er godt over 30 prosent av juridiske professorer på de tre juridiske fakulteter kvinner, og andelen kvinner ansatt i faste stillinger øker ganske jevnt. Kvinner gjorde langsomt inntog i Høyesterett: de tre første ble ansatt i 1968, 1971 og 1976; av de totalt 14 kvinnelige høyesterettsdommere i Norge er ni utnevnt etter 2000, åtte av dem sitter i dag og utgjør 8/20 av domstolen. Frem til 2007 var prosentandelen kvinnelige advokater bare rundt 27.⁴¹ Jeg har ikke fullstendige tall, men mange av disse arbeidet primært med mellommenneskelige konflikter. Det var få kvinnelige forretningsadvokater og forsvarsadvokater, og bare noen ganske få hadde tatt advokaturen. Av 8200 praktiserende advokater i Norge i 2020 var ca 37 % kvinner.⁴² Ser vi på andelen kvinnelige advokater yngre enn 40 år, utgjør de 58 prosent av standen. I faste dommerstillinger i de alminnelige domstoler er det i dag 48,1 prosent kvinner; ser man på dommere under 40 år, er kvinneandelen 57,1 prosent. I 1999 lå kvinneandelen av alle dommere på 22 prosent.⁴³ I det hele tatt utgjør kvinnene flertallet av arbeidstakere yngre enn 40 år i en lang rekke juridiske yrker: skattejurister, politiadvokater og -fullmektiger, dommerfullmektiger, juridiske utredere.⁴⁴ Faktisk utgjør kvinner 51 prosent av alle norske jurister.⁴⁵

Så langt statistikkene viser, finner vi altså kvinner i alle juristyrker, som regel i flertall, i hvert fall når det gjelder jurister yngre enn 40 år. Det er også verd å nevne at først i 2019 var et flertall av advokater som

40 Innstillingsrådet for dommere. «Innstillingsrådets praksisnotat.» (2020) https://www.domstol.no/contentassets/e669c4ea3cbb43d8850436c1c8cf86bc/praksisnotat_august-2020.pdf, s. 31.

41 Advokatforeningen. «Bransjeundersøkelse 2012.» (2012) www.advokatforeningen.no/globalassets/3387/bransjeundersokelsen_2012.pdf hentet 17.04.2021, s. 30.

42 <https://www.advokatbladet.no/kvinneandel-partnerdebatten/172-prosent-av-partnerne-er-kvinner/151865> hentet 22.03.2022 og <https://utdanning.no/likestilling> hentet 17.04.2021.

43 Innstillingsrådet for dommere (2020), s. 31.

44 <https://utdanning.no/likestilling> hentet 17.04.2021; alternativet Lov og orden under fanen interesse.

45 Juristen ved Sverre Bromander. «Likt arbeid – ulik lønn: Kvinnelige jurister tjener bare 84,2 prosent av mannlige juristers lønn.» (08.04.2021) <https://juristen.no/debatt/2021/04/%C2%A-Blikt-arbeid-%E2%80%93-ulik-l%C3%B8nn-kvinnelige-jurister-tjener-bare-84-2-prosent-av-mannlige> hentet 17.04.2021.

fikk møterett i Høyesterett, kvinner.⁴⁶ Men særlig på ett punkt, nemlig når det gjelder hvem som er partner i de store forretningsadvokatfirmaene, er kvinner fremdeles i tydelig mindretall. I de 25 største firmaene i Norge var det i 2018 bare 14,6 prosent kvinnelige partnere, selv om andelen ansatte kvinner er 45 prosent.⁴⁷ Juristforbundet har utviklet redskaper for å bedre kjønnsbalansen blant advokatpartnere, ELISE, oppkalt etter den første kvinnelige norske høyesterettsadvokat, Elise Sem.⁴⁸

Likestilling i ansettelser synes altså å være forholdsvis godt på plass. En annen ting er den lønsmessige likestillingen. Kvinnelige jurister i privat sektor tjener betydelig mindre enn sine mannlige kolleger; det er tale om lønnsforskjell på 180 000 kroner som ikke kan forklares med kvalifikasjoner, stillingsplassering og så videre⁴⁹ Kvinnelige jurister tjener i det hele tatt mindre enn sine mannlige kolleger; i gjennomsnitt ligger kvinner på 83 prosent av menns lønn.⁵⁰ Denne lønnsforskjellen er forbausende stabil og er godt dokumentert gjennom Juristforbundets lønnsundersøkelser. Et overraskende faktum er i hvor stor grad kvinnelige juristers lønn påvirkes av om de har barn eller ikke, og at juristmødre tjener mindre sammenlignet med menn i dag enn i 2007.⁵¹

En svensk/dansk undersøkelse fra 2019 av advokatens arbeidsliv viser at unge menn og kvinner er omtrent like opptatt av å få til en god balanse mellom arbeid og fritid/familie (44 hhv. 49 %). Menn er litt mer opptatt enn kvinner av å tjene godt (48, hhv. 37 %), og de legger noe større vekt

46 Advokatbladet ved Nina Schmidt. «Flere kvinner enn menn fikk møterett i fjor.» (22.01.2020) <https://www.advokatbladet.no/hoyesterett/flere-kvinner-enn-menn-fikk-moterett-i-fjor/147016>, hentet 17.04.2021.

47 Advokatbladet ved Thea N. Dahl. «– Argumentet om at kjønnsbalansen vil jevne seg ut av seg selv over tid, er ikke holdbart» (04.04.2019). <https://www.advokatbladet.no/advokatbransjen-advokatforeningen-kvinneutvalget/argumentet-om-at-kjonnsbalansen-vil-jevne-seg-ut-av-seg-selv-over-tid-er-ikke-holdbart/139260>, hentet 17.04.2021.

48 Juristforbundet. «ELISE – Kjønnsbalanse i advokatpartnerskap» (u.å.). <https://www.juristforbundet.no/lonnarbeidsvilkar/ressurser/elise-kjonnsbalanse-i-advokatpartnerskap/>, hentet 24.11.2021.

49 Juristen ved Tuva Bønke Grønning. «Rapport: Kvinnelige jurister tjener 180.000 mindre enn menn i samme stilling» (08.03.2019). www.juristen.no/nyheter/2019/03/rapport-kvinnelige-jurister-tjener-180000-mindre-enn-menn-i-samme-stilling hentet 17.04.2021.

50 Sigtona Halrynjo, Ingrid Høie Vadla, Ruth Eva Jørgensen. «Kjønn, karriere og omsorgsansvar blant jurister». ISF rapport 2021:4, https://www.juristforbundet.no/globalassets/dokumenter/div/kjonn-karriere-og-omsorgsansvar-blant-jurister_isf_rapport_4-2021-003.pdf, s. 20, hentet 24.11.2021.

51 Halrynjo, Vadla og Jørgensen (2021) s. 23.

på spennende saker og klienter (45 hhv. 38 %). Kvinner er mer opptatt av flinke og inspirerende kolleger (35 hhv. 43 %).⁵² Undersøkelsen samsvarer med det vi vet om norske juristers ønsker. Også her finnes tall som indikerer at menn er noe mer opptatt av lønn enn kvinner er. Flere menn enn kvinner er opptatt av at yrket gir status. Flere kvinner (25 %) enn menn (16 %) vil jobbe med samfunn, juss og forvaltning.⁵³

Det er et faktum at kvinner fremdeles er mindre tilbøyelige til å fortsette i de mest «high powered» advokatfirmaer som partnere enn menn er. Av nye partnere i de tolv største advokatfirmaene i 2019 var 32 menn og 7 kvinner. Mens kjønnsbalansen i andre juristyrker er eller snart vil bli utjevnet, ser det ut til at posisjon som partner i et stort firma enten er noe kvinner ikke ønsker, eller er noe de ikke slipper til i. En forklaring på at kvinner enten ikke blir partnere eller forlater yrket, er den såkalte «glassklippeteorien»: Kvinner sklir ut av bransjen på grunn av for dårlig balanse mellom arbeid og fritid, lavere lønn enn menn får, og ikke minst, kvinnediskriminering.⁵⁴ Tallene som viser at menn og kvinner er omtrent like opptatt av å få til balanse mellom arbeid og fritid/familie, slår altså ikke til når det gjelder akkurat dette feltet. Det er godt dokumentert at kvinner «ofrer» både karriere og lønn når de får barn, og det slår sterkere ut for hvert barn de får. Karriererådgivere fraråder lang fødselspermisjon. Deltid er en anerkjent felle. Likevel fortsetter kvinner å få barn, og å ville ta seg av dem, og mange ønsker deltidsjobb i deler av livet. Det er lett å forklare lønns- og karriereforskjeller med kjønnsdiskriminering, og det er dessuten en sann forklaring. Men den eksisterer sammen

52 Advokatbladet ved Thea N. Dahl. «Dette blir avgjørende for advokatbransjen i fremtiden» (26.12.2019). www.advokatbladet.no/arbeidsvilkar-legal-tech-utdanningskrav/dette-bli-avgjorende-for-advokatbransjen-i-framtiden/146013 hentet, 17.04.2021.

53 Ipsos Public Affairs. «Nasjonal kartlegging av unges utdannings- og yrkesvalg. Utarbeidet for senter for ikt i utdanningen» (2015). www.utdanning.no/sites/default/files/endelig_rapport_unges_utt_d_og_yrkesvalg_etter_presentasjon020216.pdf hentet 18.10.2020; Juristen ved Sverre Bromander (08.04.2021); Juristen ved Tuva Bønke Grønning. «– Både mannlige og kvinnelige toppledere har gjort karriererykket og etablert familie i 30-åra, men ikke på like vilkår» (25.04.2019). <https://juristen.no/nyheter/2019/04/b%C3%A5de-mannlige-og-kvinnelige-toppledere-har-gjort-karriere%C2%ADrykket-og-etablert-familie> hentet 17.04.2021.

54 Advokatbladet ved Thea N. Dahl. «– Argumentet om at kjønnsbalansen vil jevne seg ut av seg selv over tid, er ikke holdbart» (04.04.2019). <https://www.advokatbladet.no/advokatbransjen-advokatforeningen-kvinneutvalget/argumentet-om-at-kjonnbalansen-vil-jevne-seg-ut-av-seg-selv-over-tid-er-ikke-holdbart/139260> hentet 17.04.2021.

med en annen, etter min mening like sann forklaring, som handler om verdivalg. Dette verdivalget uttrykkes gjennom en annen stemme enn den som hevder at arbeidslivets (samfunnets?) krav og belønninger skal prioriteres fremfor den private sfæres oppgaver og tilfredsstillelse.

Det er ikke lenger riktig å si at kvinnelige jurister samles i bestemte juristyrker, selv om det er et fravær av kvinner i noen posisjoner. Om det kan forklares med etiske valg eller på andre måter, vet jeg ikke. Teoriene om *ethics of care* eller *ethics of justice* strekker ikke til som forklaring. Det er mange og sammensatte årsaker til at kvinnelige jurister velger som de gjør. Men et viktig faktum er at kvinnelige jurister simpelthen er i flertall, og derfor vil finnes i alle profesjonens forskjellige yrker. Hva slags virkning dette får for rettsanvendelsen og rettsproduksjonen, er det vanskelig å spørre om. Vi har allerede sett at det ikke har latt seg gjøre å fastslå at kvinnelige høyesterettsdommere *qua* kvinner har hatt innvirkning på Høyesteretts virksomhet der dette er undersøkt. På den annen side er det ikke mulig å fastslå at kvinners inntog i rettslivet *ikke* har hatt innvirkning.

8.8 Oppsummering

Det er altså et åpent spørsmål om det store antallet kvinner i alle juridiske yrker påvirker regeldannelsen og rettsanvendelsen. Dette er så vidt jeg vet ikke undersøkt, og det er nok vanskelig å fremskaffe solid empiri. Men også anekdotisk kunnskap kan peke på sannheter. Norske jurister har latt seg påvirke av samfunnsutviklingen, og det viser seg i rettslige praksiser. Mer enn førti år med aktivitet innenfor kvinne- og likestillingsrett har utfordret kjønnsstereotyper, manglende virkelighetsnærhet og kjønnsdiskriminering i regeldannelse og rettsanvendelse. Fra et yrkesetisk ståsted har inkludering av kvinneperspektivet i vid forstand bidratt til å fremme rett og hindre urett. I tillegg har kvinners tilstedeværelse i alle deler av rettssamfunnet en legitimerende virkning for rettssamfunnet som sådan. Et rettsvesen som spiller samfunnet i all sin mangfoldighet inngir trolig størst tillit. Det innebærer at den juridiske profesjon må befolkes av både kvinner og menn, fra alle deler av landet, alle samfunnslag og alle etnisiteter. Et folkerepresentativt rettsvesen vil treffe de beste avgjørelser.

Min konklusjon blir derfor at vi må vende tilbake til begrunnelsen for i sin tid å lage et fag som kvinnerett (eller fangerett, barnerett, flyktningrett ...): For å kunne oppfylle kandidatløftets påbud om å fremme rett og hindre urett, må man ha solide kunnskaper om virkeligheten, uansett hvilken juridisk yrkesrolle man bekler. *Bare den som kjenner faktum, kan anvende retten riktig*. Kjønnsperspektivet er bare ett av mange perspektiv en god jurist må kunne anvende. Heri ligger vår viktigste yrkesetiske forpliktelse.

Litteratur

- Advokatbladet ved Nina Schmidt. «Flere kvinner enn menn fikk møterett i fjor» (22.01.2020). <https://www.advokatbladet.no/hoyesterett/flere-kvinner-enn-menn-fikk-moterett-i-fjor/147016> hentet 17.04.2021.
- Advokatbladet ved Thea N. Dahl. «– Argumentet om at kjønnsbalansen vil jevne seg ut av seg selv over tid, er ikke holdbart» (04.04.2019). <https://www.advokatbladet.no/advokatbransjen-advokatforeningen-kvinneutvalget/argumentet-om-at-kjonnbalansen-vil-jevne-seg-ut-av-seg-selv-over-tid-er-ikke-holdbart/139260> hentet 17.04.2021.
- Advokatbladet ved Thea N. Dahl. «Dette blir avgjørende for advokatbransjen i framtiden» (26.12.2019). www.advokatbladet.no/arbeidsvilkar-legal-tech-utdanningskrav/dette-bli-avgjorende-for-advokatbransjen-i-framtiden/146013 hentet 17.04.2021.
- Advokatforeningen. «Bransjeundersøkelse 2012» (2012). www.advokatforeningen.no/globalassets/3387/bransjeundersokelsen_2012.pdf hentet 17.04.2021.
- Andenæs, Johs. «Jus og politikk». *Lov og Rett* (1965) s. 456–464. DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-1965-05-06>.
- Baetens Freya (red.). *Identity and Diversity on the International Bench. Who is the judge?* Oxford University Press, 2020.
- Ballangrud, Anne Jorunn Boken. «Stereotype oppfatninger om voldtekt og voldtekts ofre – en fare for kvinners rettsvern?». *Kritisk Juss* vol. 37, nr. 3 (2011) s. 199–210. DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN2387-4546-2011-03-04>.
- Bergset, Kurt-Rune. *Gender in the Supreme Court of Norway. Judicial behaviour in child custody cases 1968–2011*. Masteravhandling, Institutt for sammenlignende politikk, Universitetet i Bergen, 2013.
- Bitsch, Anne. «The Geography of Rape: Shaming Narratives in Norwegian Rape Cases». *Journal of Women in Culture and Society* vol. 54, nr. 2 (2019) s. 931–953. DOI: <https://doi.org/10.1086/702032>.

- Bitsch, Anne. *Voldtektens geografi. En studie av den rettslige forvaltningen av seksuelt medborgerskap*. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo, 2019.
- Boyd, Christina L. mfl. «Untangling the Causal Effects on Sex and Judging». *American Journal of Political Science* (2010) s. 389–411. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2010.00437.x>.
- Crawford, Bridget J. mfl. «Feminist Judging Matters: How Feminist Theory and Methods Affect The Process of Judgement». *University of Baltimore Law Review* vol. 47 (2018) s. 157–196.
- Dahl, Tove Stang. «Fra husmorrettens spesielle del: Folketrygdens regel om forhøyet hjelpestønad til funksjonshemmede barn». *Kvinnerettslige studier nr. 6, Universitetet i Oslo, Inst.for offentlig rett, 1978*, revidert og trykket i *Årbog for kvinderet*, Juristforbundets forlag, København 1981. Også trykket i Tove Stang Dahl (red.), *Kvinnerett II*, Universitetsforlaget 1985.
- Dahl, Tove Stang. «Innledning til kvinneveretten». I *Kvinnerett I*. Tove Stang Dahl red., Universitetsforlaget, 1985.
- Dahl, Tove Stang. «Pene piker haiker ikke. Om bil som tvang til voldtekt». I ... *den urett som ikke rammer deg selv. Festskrift til Anders Bratholm 70 år*. Nils Christie red., Universitetsforlaget, 1990, s. 327–337. Også trykket i *Pene piker haiker ikke. Artikler om kvinneverett, strafferett og velferdsrett*, Universitetsforlaget, 1994.
- Folkerettskommisjonen (International Law Commission). *Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal*. (1950). https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf.
- Gilligan, Carol. *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press, 1982.
- Gilligan, Carol og Mona Vestli (oversetter). *Med en annen stemme. Psykologisk teori og kvinners utvikling*. Gyldendal Akademisk, 2002.
- Grendstad, Gunnar mfl. «Høyesterettsdommerne som grunnlovens voktere. Prøvingsretten i 26 plenumsdommer med dissens 1925–2010». I *Nye perspektiver på Grunnloven 1814–2014: Bind 3: Tolkningar av grunnlova. Om forfatningutviklinga 1814–2014*. Eirik Holmøyvik red., Pax Forlag, 2013, s. 404–423.
- Halrynjo, Sigtona, Ingrid Høie Vadla og Ruth Eva Jørgensen. *Kjønn, karriere og omsorgsansvar blant jurister*. ISF rapport 2021:4. https://www.juristforbundet.no/globalassets/dokumenter/div/kjonn-karriere-og-omsorgsansvar-blant-jurister_isf_rapport_4-2021-003.pdf hentet 24.11.2021.
- Heri, Corina mfl. «Fifty Years of Women at the European Court of Human Rights». I *Identity and Diversity on the International Bench. Who is the Judge?* Freya Baetens (red.), Oxford University Press, 2020, kap. 10.

- Hovedkomiteen for norsk forskning ved formann Knut Erik Tranøy. *Forskning og etisk ansvar. En rapport fra utvalget for «Forskning og etikk» nedsatt av Hovedkomiteen for norsk forskning*. Hovedkomiteen 1981.
- Innstillingsrådet for dommere. «Innstillingsrådets praksisnotat» (2020). https://www.domstol.no/contentassets/e669c4ea3cbb43d8850436c1c8cf86bc/praksisnotat_august-2020.pdf
- Ipos Public Affairs. «Nasjonal kartlegging av unges utdannings- og yrkesvalg. Utarbeidet for senter for ikt i utdanningen» (2015). www.utdanning.no/sites/default/files/endelig_rapport_unges_utd_og_yrkesvalg_etter_presentasjon020216.pdf hentet 18.10.2020
- Jacobsen, Terje Kolbu. *A State Friendly Court. An Analysis of Norwegian Supreme Court Decisions*. Masteroppgave, Institutt for sammenlignende politikk, Universitet i Bergen, 2012.
- Juristen ved Sverre Bromander. «Likt arbeid – ulik lønn: Kvinnelige jurister tjener bare 84,2 prosent av mannlige juristers lønn» (08.04.2021). <https://juristen.no/debatt/2021/04/%C2%ABlikt-arbeid-%E2%80%93-ulik-%C3%B8nn-kvinnelige-jurister-tjener-bare-84-2-prosent-av-mannlige> hentet 17.04.2021.
- Juristen ved Tuva Bønke Grønning. «– Både mannlige og kvinnelige toppledere har gjort karriererykket og etablert familie i 30-åra, men ikke på like vilkår» (25.04.2019). <https://juristen.no/nyheter/2019/04/b%C3%A5de-mannlige-og-kvinnelige-toppledere-har-gjort-karriere%C2%ADrykket-og-etablert-familie> hentet 17.04.2021.
- Juristen ved Tuva Bønke Grønning. «Rapport: Kvinnelige jurister tjener 180.000 mindre enn menn i samme stilling» (08.03.2019). www.juristen.no/nyheter/2019/03/rapport-kvinnelige-jurister-tjener-180000-mindre-enn-menn-i-samme-stilling hentet 17.04.2021.
- Juristforbundet. «ELISE – Kjønnbalanse i advokatpartnerskap» (u.å.). <https://www.juristforbundet.no/lonnarbeidsvilkar/ressurser/elise-kjonnbalanse-i-advokatpartnerskap/> hentet 24.11.2021.
- Kjønstad, Asbjørn. «Trykderettigheter, Grunnloven og Høyesterett». *Lov og Rett* nr. 3 (1997) s. 243–292. DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-1997-05-02>
- NOU 1978: 6 *Arbeid for kvinner*.
- NOU 1983: 57 *Straffelovgivningen under omforming. Straffelovkomisjonens delutredning I*.
- Nørve, Siri. «Nyfeminisme og flat organisering: Siri Nørve forteller» (2007). <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-3568> hentet 17.04.2021.
- Pérez-Léon-Acevedo, Juan-Pablo. «The Contribution of Female Judges to the Victim Jurisprudence of the International Criminal Court». I *Identity and Diversity on the International Bench. Who is the Judge?*. Freya Baetens red., Oxford University Press, 2020, kap. 18.

- Pettersen, Tove. «Feministisk etikk». *Norsk filosofisk tidsskrift* (2007) s. 242–255.
DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2901-2007-04-02>.
- Pitkin, Hanna Fenichel. *The Concept of Representation*. University of California Press, 1967.
- Robberstad, Anne. *Mellom tvekamp og inkvisisjon. Straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling*. Universitetsforlaget, 1999.
- Rosemary, Hunter. «Feminist Judging in the ‘Real World’». *Onati Socio-Legal Series* vol. 8, nr. 9 (2018), s. 1275–1306. DOI: [https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0995](https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-0995).
- Skippe, Jon Kåre. «Høyesterett er først og fremst en kollegial domstol». *Fleirnivåanalyse av effekten av ideologi på individ- og saksnivå på dommarar sine vota i økonomiske saker i Norge sin Høyesterett i tidsperioden 1991–2011*. Masteroppgave, Institutt for samanliknande politikk, Universitetet i Bergen, 2012.
- Universitetet i Bergen. «Studieplan for MAJUR Rettsvitenskap (jus), master, 5 år» (u.å.). <https://www.uib.no/studier/MAJUR/plan> hentet 17.04.2021.
- Universitetet i Oslo. «Hva lærer du?» (2012). <http://www.uio.no/studier/program/jus/hva-lerer-du/> hentet 17.04.2021.
- Universitetet i Tromsø. «Studieplan for graden master i rettsvitenskap» (u.å.). <https://www.uit.no/Content/553157/cache=20180801125216/Studieplan%20for%20graden%20master%20i%20rettsvitenskap%202018-2019.pdf> hentet 17.04.2021.
- Østlid, Henry. *Dommeratferd i dissensaker*. Universitetsforlaget, 1988.